

Perehüvitiste ja teenuste tervikanalüüs:
uuringuteülene kokkuvõte ja tulemuste arutelu

Alis Tammur ja Age Viira

Sotsiaalministeerium

2025

Lapse saamise otsus on perede valik, mida riik saab toetada, pakkudes turvalist ja stabiilset keskkonda, kus asjakohaste meetmetega on kaetud iga lapse kasvamise etapp. Perede vajadustele kohandatud poliitika loob kindlama keskkonna laste kasvatamiseks ja toetab sündimust. Eesti peretoetuste süsteem, kus toetuste kõrval on arendatud ka meetmeid, mis soodustavad töö ja pereelu kombineerimist, võrdset vanemlust ja tugiteenuste kättesaadavust, on selleks loonud juba tugeva aluse. Perepoliitika kõrval on sama oluline ka laiem ühiskondlik taust: üldine turvatunne, kvaliteetne ruumiline keskkond ja toetav kogukond.

Tervikanalüüsi eesmärk oli vaadata üle peredele mõeldud riigipoolsed toetused ja teenused ning teha ettepanekuid, et neid muutunud vajadustega kohandada ja paremini sihistada. Kui üldises pildis on lastega peredele suunatud poliitika tänastele vajadustele ja ootustele kohandatud ning enamik kitsaskohti on toimivate meetmetega kaetud, siis analüüsides kerkisid pinnale teemad, mis vajaksid muutunud oludes täpsustamist või teistsuguse fookuse sättimist. Olukorras, kus sündimus on langenud väga madalale tasemele, on ühiskonnas kõrgendatud ootus tänaste vajadustega kohandatud meetmete järele. Muudatusi planeerides tuleb poliitikakujundajatel leida tasakaalustatud tegevusplaan, sest jõuliselt survestamine ei ole tõhus meetod, samas on vale ka teemaga tegelemist vältida ja võtta kõike paratamatusena. Muudatusi välja pakkudes tuleb olla kindel, et planeeritavad tegevused lähtuvad tegelikest vajadustest, tagavad laste võrdse kohtlemise, on hästi sihitatud ning jäävad eetilistesse piiridesse. Juhuslikult valitud ja kõrgete ootustega meetmed või varem töötanud lahenduste üleekspluateerimine võivad ühiskonnas põhjustada vastandumist. Selline vastasseis võib hoopis vähendada inimeste soovi saada lapsi. Idee, et kõik lapsed on olulised, ning perede, eriti naiste, valikuvabaduse ja võrdsete eneseteostusvõimaluste austamine peavad jääma väärtuseks, mida ei tohi ohvriks tuua sündimuse suurendamise eesmärgil.

Paljuski on meil hästi

Lastega perede peamiseks sissetulekuallikaks Eestis on tööne tulu ning lapsevanemate tööturul hõivatuse tase on suhteliselt kõrge (Viira ja Marksoo, 2024). Kuigi töötamine on esmane meede vaesusriski ennetamiseks, on selles oluline roll ka perehüvitistel, mille ajakohastamine on hoidnud laste vaesusriski võrreldes kogu elanikkonnaga ja ka Euroopa keskmisega väiksema. Riiklikud perehüvitised on oluliseks panuseks laste kasvatamisega seotud kulutuste kompenseerimisel. Toetused ja hüvitised, mis ei ole mõeldud üksnes vaesuse vähendamiseks, suurendavad perede majanduslikku kindlustunnet ja loovad stabiilsust ning

järelikult toetavad ka laste sündimist. Lisaks universaalsele lapsetoetusele on Eestis kehtestatud kaks perehüvitist, millel on olnud ulatuslik majanduslik mõju lastega perede hakkamasaamisele – vanemahüvitis ja lasterikka pere toetus. Need mõjutavad ka sündimuskäitumist.

Vanemahüvitise ja ka teiste toetuste mõju sündimusele on keeruline mõõta, kuna majanduslik pool on otsuse tegemisel vaid üks komponent laiemas otsustusprotsessis. Samas on selge, et toetustel on mõju sündimuskäitumisele ja sellest tulenevalt mõjutavad need kaudselt ka laste arvu peres. Keskmise sünnitusea kasvu olukorras tuleks hoiduda uutest meetmetest, mis võivad laste saamist edasi lükata, kuna edasi lükatud sünnil on suurem võimalus ära jääda. Kuigi sünnitusiga kasvab kõigis Põhja-Euroopa riikides, kiirenes vanemahüvitise kehtestamise järel ema keskmise vanuse kasv lapse sünnil. Vanemahüvitis oli pikemaks perioodiks peres oluliseks sissetulekuks ja selle väljateenimise vajadus võis tähendada lapse saamise edasilükkamist. Seda kompenseerib järjestikuste sündide kaitse meede, mis võimaldab lühikese vanusevahega laste sündimise korral saada eelmise lapse ajal välja teenitud vanemahüvitist, kui see osutub kõrgemaks.

Järjestikuste sündide kaitse meetme positiivset mõju sünnivahemike lühendamisel on kinnitanud Tallinna Ülikooli Eesti demograafia keskuse teadlaste Allan Puuri ja Sanan Abdullayevi koostatud analüüs (2024) ja varasem Praxise poolt koostatud uuring (Võrk jt, 2009). Samalaadset mõju on järjestikuste sündide kaitse meetme puhul täheldatud ka teistes riikides (Austria, Rootsi) tehtud uuringutes, kus vanemahüvitise süsteem on peredele sellist võimalust pakkunud. Rahvastikutaaste seisukohalt on oluline Allan Puuri ja Sanan Abdullayevi analüüsi tulemus, mille kohaselt on seoses vanemahüvitise reformiga suurenenud ka teise ja kolmanda lapse sünni tõenäosus.

Nendest uuringutest oleme teada saanud, et ilmselt on vanemahüvitisel roll protsessis, mis on motiveerinud oma teist ja kolmandat last saama just kõrgepalgalisi ja kõrgharidusega naisi. Pered planeerivad oma vanemahüvitist ja sätivad laste sünni meetme kriteeriumite võimalustele ja piirangutele vastavalt. Andmed näitasid, et kiire palgakasvu tingimustes 2000-ndate esimesel kümnendil oli 2,5 aasta jooksul järgmise lapse saajate osatähtsus väiksem, ja vastupidises olukorras, kus tööturult saadav tasu on läbi aastate stabiilsem, suureneb järjestikuste sündide tõenäosus. Toetuste mõjuga arvestamist lapse sünni planeerimisel kinnitab ka 2020. aastal pikendatud järjestikuste sündide kaitse perioodi (2,5 aastalt kolmele) kohane mõju. 2021. aasta ja hilisemaid sündide analüüsides on näha, et 2,5 kuni kolme aastase vahega sündinud laste hulk on kasvanud (Tammur, 2024).

Teine suuremahuline rahaline toetus, mis on mõjutanud ka sündimust, on alates 2017. aasta juulist kolme- ja enamalapselistele peredele makstav lasterikka pere toetus. Selle kehtestamise järel kasvas ühe aastaga kolmandate laste sündide arv

500 võrra ning kolmandate ja järgmiste sündide osatähtsus kõigist sündidest kasvas 3% võrra. Varasemast suurem kolmandate ja järgmiste sündide osatähtsus kõigist sündidest püsib siiani, vaatamata üldisele madalseisule sündimuses.

Andmed näitavad, et lasterikaste perede osatähtsus on kasvanud ka naiste reproduktiivse lõpu poole: juba 40-ndates eluaastates olevate naiste hulgas on 50-ndate põlvkonnaga võrreldes 1% enam kolme- ja enamalapselisi peresid. Kiirem kasv on olnud kõrgharidusega naistel (2–4%), kelle hulgas oli varem nii keskmine laste arv naise kohta kui ka kolme- ja enamalapseliste osatähtsus keskmistest näitajatest oluliselt väiksem. Nüüd on vahe keskmisega vähenenud mõne protsendini (Tammur, 2024). Seda on mõjutanud ilmselt mitmed asjaolud, sest ühiskond on liikunud suunas, kus on lihtsam tööd ja pereelu ühitada, naised ei pea üksi vastutama laste ja kodu eest ning elatustase on tõusnud, kuid ka vanemahüvitis ja lasterikka pere toetus on aidanud kaasa sellele, et inimesed saaksid oma soove realiseerida.

Puuri ja Abdullayevi analüüsi (2024) tulemusena selgus samuti, et vanemahüvitise reformile reageerisid kõige tugevamini kõrgema haridusega naised, kelle hulgas oli nii sünnivahemike lühenemine kui ka teise ja kolmanda lapse sünni tõenäosuse kasv suurim. Selle tulemusena vähenes negatiivne seos viljakusea jooksul sündinud laste arvu ja haridustaseme vahel. Kuna kõrgema haridustasemega kaasneb keskeltläbi suurem sissetulek, siis võib oletada, et madalama vanemahüvitise asendusmäärakorral oleks võinud mõju olla neile väiksem.

Kuigi lasterikaste perede hulk oli kasvutrendis juba paar aastat enne lasterikka pere toetuse kehtestamist, mida ilmselt mõjutas stabiilne ja paranev elujärg Eestis üldiselt, on peale toetuse kehtestamist toimunud oluline muutus sündimuskäitumises ja vaesusnäitajates. Varem olid kolmelapselised pered suures vaesusriskis ja selline perspektiiv ei kutsu peresid lapsi juurde saama. Tänapäevaks on kolmelapseliste perede vaesus peamiselt tänu lasterikka pere toetusele vähenenud ühe- ja kahelapseliste peredega sarnasele tasemele.

2023. aasta ulatuslik lasterikka pere toetuse tõus 300 eurolt 650 euroni ei toonud endaga kaasa suuremat sündimuse kasvu – sündimus väheneb sünnijärjekorrast sõltumata samades proportsioonides ning kolmandate ja järgmiste laste osatähtsus kõigist sündidest püsis 2018. aastast alates veidi kõrgemal tasemel. 2024. aastal kehtinud toetuse määr (450 eurot) on keskmise palgaga võrreldes selline, nagu see oli meetme kehtestamisel, kuid kolmandate ja järgmiste laste osatähtsus sündides siiski langes 2024. aastal protsendi võrra. Olemasolevate meetmete ajakohastamine on oluline. Samas pole mõtet ühte juba toimivat meetet sündide arvu kasvu lootusega liigselt koormata, sest igal meetmel saab olla vaid piiratud mõju. Eesti Naiste Tervise uuringu (Part jt, 2025) tulemused selgus, et laste planeerimise eeldustena peavad noored oluliseks oma elu kindlustada nii majanduslikus mõttes kui laiemalt karjääris jm sihtide paika panemise läbi. Majanduslikku olukorda on

laste saamise takistusena välja toonud paljud analüüsid (näiteks Puur ja Gortfelder, 2025), kuid see ei ole see, mille saab lahendada perehüvitiste tõstmisega – laste saamise soovi toetava meetmena mainis vanemahüvitist ja muid toetusi vaid 2% vastajatest. Seega ei näita Eesti Naiste Tervise uuring, et sündimuse toetamiseks oleks vaja ühiskonna poolt katta praegusest oluliselt suuremat osa lapse kasvatamise kuludest nagu leiavad Puur ja Gortfelder (2025). Suure rahalise panuse tõusuga võivad kaasned teised soovimatud pikaajalise mõjuga tulemused, mis muudaks tühiseks varasemad edusammud naiste tööturu- ja ühiskondliku positsiooni osas ning suurendaks ebavõrdsust veelgi. Toetustel on oluline roll ja neid tuleb ajakohastada, kuid seda selliselt, et nad oleks ka tuleviku vaates riigile jõukohased. Riik peab pakkuma stabiilsust, et toetuste ja teenustega saab arvestada, usalduse lõhkumine on selgelt negatiivse mõjuga.

Madal sündimus ja nõrgemas seisus rühmad

Eestis on sündimus olnud pika aja jooksul alla rahvastiku püsimiseks vajalikku taset, mis mõjutab kõiki eluvaldkondi. Sündimuse pikaajalise vähenemise taga on kaks peamist tegurit: põlvkonnasuuruse vähenemine väiksemate sündide tõttu minevikus ja käitumismuutus, mille juures on olulisim sünnituse kasv (Puur ja Gortfelder, 2025). Sündimuse vähenemise põhjuste hulgas on olulisele kohale tõusnud hoiakute muutus, kuid viimastel aastatel ka ebakindlus tuleviku suhtes nii julgeolekualase olukorra tõttu, keskkonnaprobleemide kui ka majandusliku kindlustunde puudumine. Muutunud on ka sündimuse tase ehk see kui palju lapsi saadakse (Puur ja Gortfelder, 2025; Tammur, 2024).

Kuna majanduslik pool on oluline, tuleb perede majandusliku kindlustunde ja vaesuse vähendamise võtmes selgitada välja tööturu takistused ja need ületada. Väikelastega ja rohkema laste arvuga naised jäävad sagedamini soovimatult tööturult eemale või osakoormusega tööle, mis omakorda mõjutab nende sissetulekuid, edasisi karjäärivõimalusi ja hiljem ka saadavat pensionit (Rootalu jt, 2024, Viira ja Marksoo, 2024). Marge Unt jt (2024) tõid oma analüüsis välja tõsiasja, et meeste töö ei muutu oluliselt pärast laste sündi, samal ajal kui naised peavad sagedamini oma töökoormust ja karjäärivalikuid kohandama.

Vaba valiku võimaldamine vanemapuhkuse omavahel jagamisel ning paindlikkus vanemapuhkuse tingimustes ei pruugi toetada soolise võrdõiguslikkuse eesmärki. Seda väljendab hästi vanemahüvitise statistika – isad võtavad peamiselt kuuajast isapuhkust lapse emaga samaaegselt kodus olemiseks ning 82% vanemahüvitise saajatest on laste emad (Viira ja Marksoo, 2024).

Intervjuud peredega näitasid motiivide variatiivsust vanemapuhkuse jagamisel ja erinevaid lahendusi pereelu korraldamisel ajal, kui isa sai vanemahüvitist: pered põhjendasid vanemahüvitise jagamise valikuid majanduslike, töö- ja pereelu ühitamise ning lapse heaolu kaalutlustega (Kallaste jt, 2024). Täna sees väga

paindlikus vanemapuhkuste süsteemis, kus otsustus on jäetud suuresti perede kätte, on see tulemus ootuspärane. Vanemapuhkuse süsteem pakub küll paindlikkust, kuid süvendab samas teatud peredes soolist ebavõrdsust, sest enamasti kohandatakse valikud isade karjääri ja töötamist silmas pidades. Muu hulgas on vanemahüvitise jagamisel tekkinud nn äraspidine olukord, kus isad võtavad küll vanemahüvitist, kuid töötavad täiskoormuse lähedase palgaga edasi, kuid ebakindlalt tööturu olukorras lapse ema tööle veel ei lähe ning võib seetõttu jääda ajutiselt ka ravikindlustuskaitseta (Viira ja Marksoo, 2024). Kolmandik emasid suundub isa vanemahüvitise saamise ajal töötukassasse, kuid tegelikult tööle minna ei soovi (Eesti Töötukassa, 2024). Emade haavatavasse olukorda jätmine on soovimatu tulemus ja seepärast tuleb muudatuste planeerimisel selliste olukordade vähendamisele rõhku panna.

Suuremas osas peredes toob isa vanemapuhkusele jäämine siiski kaasa ka lapse ema tööturule (tagasi) liikumise, mis toetab nii soolise võrdsuse edendamist kui ka perekondade majandusliku olukorra paranemist (Viira ja Marksoo, 2024). Isapuhkuse mõju on soolise võrdõiguslikkuse vaatest tõhusam, kui lapse ema sellel ajal töötab. Kui vanemad on koos kodus, jäävad isad kõrvaltvaataja rolli. Lisaks tekib lapsega lähedasem suhe siis, kui isa panustab rohkem (Unt jt, 2024). Isade reaalse rolli suurendamine omab pikaajalist kasulikku mõju peresuhetele, isade ja laste suhetele (Astone ja Peters, 2014; Arnalds jt, 2022), meeste tervisele (Kotelchuck, 2022) ning seega ka sündimusele. Isapuhkuse mõju sündimusele võib avalduda erinevalt ja ei ole üheseid järeldusi, kas see soodustab või vähendab lapse saamise tõenäosust (Unt jt, 2024). Samas arvestades, et Eestis on kõrgharidusega naistel laste arv tõusnud, kõrghariduseni jõuavad järjest rohkemad naised ja et vaatamata sellele on keskmine laste arv naisel püsinud 40-aastaste ja vanemate hulgas suhteliselt samal tasemel, võib eeldada, et selle üheks mõjutajaks on ka isade suurem roll laste kasvatamisel neis peredes, kus naise jaoks on karjäär oluline.

Tänases paindlikus süsteemis ei ole realiseerunud võrdsem hoolduskoormuse jagamine ja ühiskondlikud mustrid taastoodavad soolist ebavõrdsust, mistõttu oleks isade eraldi vanemapuhkuse osa suurendamine jagatava vanemahüvitise arvel ainus meede, millega oleks võimalik soovitud eesmärged saavutada. Selleks, et maandada riski, et majanduslike taktikute (Kallaste jt, 2024) peredes emad istuvad sel ajal ikka kodus, ilma töökohakaitse, pensioni- ja ravikindlustuseta, kaotades oma majandusliku iseseisvuse, peaks isapuhkuse ajal isadele töötamine olema keelatud ja emade tööle minek soodustatud.

Töö ja pereelu ühitamise teema oluline pool on tööandjate toetus sellele. Tööandjatel on oluline roll isade vanemapuhkusele mineku soodustamisel või takistamisel, naiste naasmisel tööellu pikema perioodi lastega kodus olemise järel jm (Unt jt, 2024). Seda suunatakse praegu näiteks peresõbraliku tööandja märgise kaudu. Lastes saamisega ja perekondlike kohustustega seotud diskrimineerimisjuhtumite arv on ilmselt jäämäe tipp ning viitab lapsevanemate ebavõrdse kohtlemise

probleemile tööturul (Viira ja Marksoo, 2024). Tööandjate potentsiaal töö ja pereelu ühitamist edendada vajaks Eestis rohkem uurimist ja rakendamist.

Tervikanalüüs tõstatab teemasid, mis tuleks lahendada ka peretoetuste vaates. Perekülastuste paketti saab küll nimetada vaesuse ennetamiseks tõhusaks, kuid praegune süsteem, kus lastele ja peredele mõeldud toetused on kehtestatud üksteisest sõltumatult, võib tekitada tajutavat ebavõrdsust laste vahel sünnijärjekorrast või teise vanema puudumise alusest tulenevalt.

Näiteks pole lastetoetuse suuruse diferentseeritus sõltuvalt sünnijärjekorrast peale lasterikka pere toetuse kehtestamist enam põhjendatud (Raid, 2024). Lasterikka pere toetus on mõjunud positiivselt ja toonud vaesusriskist välja paljud kolmelapselised pered. Selle toetuse suuruse järgmine aste on alles alates seitsmendast lapsest, kuid tegelikult on juba neljalapseliste perede olukord majanduslikult keerulisem ja vaesusrisk suur (Viira, 2024). Alates neljandast lapsest muutub vanemate tööturul osalemine keerulisemaks (Rootalu jt, 2024). Järelikult tuleks lasterikka pere toetusele lisada veelgi astmeid sõltuvalt laste arvust.

Üks suuremaid lastega perede probleeme on üksikvanemate suur tõenäosus sattuda vaesusesse ja ilmajäetusesse. Sotsiaalministeerium tegeleb isakande protsessi tõhustamisega ja tõstis mõni aeg tagasi isakandeta laste toetust. 2026. aastal jõustub ühe või mõlemad vanemad kaotanud laste toitjakaotustoetuse süsteem. Uus toetus on kõigile lastele ühetaoline ega sõltu surnud vanema varasemast töötamisest ning õdede-vendade arvust. Lapse ülalpidamiskulusid arvesse võttev ja indekseeritav toetus pakub 90%-le vanema kaotanud lastele senisest suuremat tuge. Probleemiks on jäänud ühe vanemaga lapsed, kelle teine vanem ülalpidamisse ei panusta – elatise ja elatisabi kättesaadavus. Uuring näitas, et lahuselavate vanemate puhul ei saa üksi last/lapsi kasvatavad vanemad 40% juhtudel teiselt vanemalt elatist ega ei ole välja nõudnud elatisabi (Kallaste jt, 2023). Samas on teada, et lapse saamise otsuseks on vaja turvatunnet, mille üheks osaks on ka kindlus, et raskuste korral pakub riik tuge. Meil on loodud riiklik elatisaabi, kuid paljudel juhtudel jääb see vanemal saamata, sest ei pöördata elatise nõudega kohtusse. Olukorrale lahenduse leidmisega tegeleb Justiits- ja digiministeerium.

Elatise mittemaksmisega kaasneb tihti vähene suhtlus oma lahuselava vanemaga (Kallaste jt, 2023). Siin on otsene lapse õiguste riive: igal lapsel on õigus saada igakülgset tuge ja suhelda regulaarselt (kui see on lapse huvides) oma mõlema vanemaga, seda ka vanemate lahusoleku korral sõltumata vanemate läbisaamisest või teise vanema elukoha kaugusest (Raag ja Olm, 2021; Laste õiguste konventsioon, 1991).

Suurema laste arvuga perede ja üksikvanemate toetamine aitavad kujundada olukorda, kus nende perede laste võimalused täisväärtuslikuks eluks ja enesearenguks peretüübist tulenevalt ei halvene, mis annaks kindlust peredele

soovitud laste saamiseks. Kuna majanduslikult rasked olukorrad ei ähvarda ainult loetletud rühmasid, tuleks mõelda ka teistele meetmetele. Rahaliste universaalsete toetuste maht Eestis on juba suhteliselt suur (Raid, 2024), mistõttu tuleks edaspidi võimaluste avanemise korral planeerida uusi, n-ö vajaduspõhiseid ja/või kaudseid meetmeid, mis lähtuksid eesmärgist vähendada ebavõrdsust, pakkudes võrdsemaid eneseteostuse võimalusi kõigile lastele eelkõige läbi huvihariduse.

Kokkuvõtteks tuleb rõhutada, et lapsetoetuste suuruse ja õigustatud saajate debatt ei tohiks lähtuda vaid vaesusest. Toetuste eesmärk on väärtuspõhine, tõstes esikohale laste kasvatamise tähtsuse ja laste heaolu. Laste heaolu on mitmetahuline, mistõttu on vajalik kokku tuua terviklik lapse heaolu andmepilt erinevatest valdkondadest, et mõista probleemide põhjus-tagajärg seoseid ja hinnata erinevate sektorite meetmete mõju.

Pereväärtused

Tervikanalüüsi koostamisel tõusis olulise ja tulevikku suunatud teemana esile nooremate põlvkondade pereväärtused, nende muutumine ajas ja sellega seotud kohanemisvajadus. Perepoliitika oluliseks eesmärgiks ja mõõdikuks on soovitud ja tegeliku laste arvu vahe vähendamine (Heaolu arengukava, 2023–2030). Samas on laste saamise soovide juures oluline aru saada, millised need on, mis neid mõjutab ja mida on vaja teha, et need realiseeruksid sündimuskäitumisena. Sellest teemast andis olulise teaduskirjandusele ja uuringutele tugineva ülevaate Tartu Ülikooli empiirilise sotsioloogia professor Kairi Kasearu oma analüüsis „Väärtused ja pereväärtused kui alus sündimuskäitumise kujunemiseks“ (2024) ning Pere- ja sündimusuuringu andmete pealt analüüsis “Sündimuse suundumused ja seda mõjutavad tegurid” hoiakute seoseid lapsesaamise kavatsusega professor Allan Puuri ja Mark Gortfelderi (2025) poolt.

Lapse saamise väärtustamine tuleneb isiku eelistustest, mille realiseerumine kavatsusena ja seejärel sündimuskäitumisena kujuneb mitme tingimuse koostoimel, sõltudes samal ajal sotsiaalsest keskkonnast, kultuuriruumist ja põlvkondlike pereväärtuste edasikandumisest. Seega on väärtuste mõju sündimusele pikaajaline ja seda ei ole võimalik kiireloomuliselt kujundada või suunata. Peamiselt saab luua toetava sotsiaalse konteksti inimeste väärtuspõhiste eelistuste realiseerimiseks (Kasearu, 2024).

Laste saamise kavandamisel on esimese lapse sünni puhul, kui individuaalne kogemus lapsevanemaks olemisest puudub, määravaks üldisemad lapse saamise ja vanemaks olemisega seonduvad normid, ühiskondlik ootus, väärtused ja sellega seonduvad isiklikud mentaalsed skeemid, sealhulgas vanusnormid, ühiskondlik ootus, päritolupere taust. Siinkohal on oluline rõhutada, et tegemist on nägemuse ja tõlgendusega, mitte kavatsusega. Selge kavatsus formeerub hilisemas vanuses, kuid kavatsuse eeltingimuseks olev positiivne väärtuspilt laste saamisest on noortel

olemas. Need, kes ei soovi lapsevanemaks saada, on seda põhjendanud ühelt poolt isiklike vajaduste ja soovidega panustada elus teistesse valdkondadesse või ei soovita lapsevanema rolliga kaasnevaid kohustusi, teiselt poolt aga üldise ebakindlusega, sealhulgas globaalsed kriisid, mistõttu ei peeta laste saamist õigeks. Näiteks neil, kes muretsevad rohkem kliimamuutuste pärast, on tõenäosus järgmise lapse planeerimiseks väiksem, kuid nad ei eristu soovitud laste arvu poolest (Puur ja Gortfelder, 2025; Part jt, 2025). Üldiselt noored siiski soovivad lapsi, kuid mitte kohe, ja elu jooksul võivad hoiakud muutuda. Väärtustatakse perekonda ja lapse saamist, kuid samas ka autonoomsust, hedonismi ning erinevate kogemuste ja elamuste kogumist (Kasearu, 2024).

Sündimust toetab uute põlvkondade väärtusi arvesse võttes lastele ja perele orienteerituse kombineerimine töö, karjääri ja eduga. Need väärtused ei vastandu üksteisele, vaid soosivad võrreldes varasemate põlvkondadega teistlaadset sündimuskäitumist. Vaatamata perekonna väga oluliseks pidamisele ei peeta näiteks laste saamise põhjuseks kohustust ühiskonna ees. Samuti ei ole lapsesaamine enam enamiku noorema põlvkonna jaoks eneseteostuse lahutamatu osa, kuid need, kes peavad seda oluliseks, kavatsevad suurema tõenäosusega saada (järgmise) lapse (Puur ja Gortfelder, 2025). Seega peegeldub siin selgelt nihe postmodernsete väärtuste poole, kus perekonda on kõrgesti väärtustatud, kuid see on seotud isiklike valikute ja autonoomsusega ning vähem kohustuse või sotsiaalsete normide järgimisega. Suurenenud valikuvabaduse ja võimaluste kontekstis on otsus saada lapsi muutunud üheks eneseteostuse viisiks (Kasearu, 2024; Puur ja Gortfelder, 2025). See kordab varem väljatoodut: sündimuse toetamise juures on oluline ajakohastada töö ja pereelu ühitamise võimalusi, luues paindlikke töötingimusi väikelaste vanematele, ning edendada jagatud vanemluse teematikat. Lapsevanemaks saamine ja karjääri edendamine võiksid olla võrdselt väärtustatud, et keegi ei peaks tundma survet nende vahel valida. Selle tegelikku realiseerumist sündide arvus on enne selle põlvkonna jõudmist hilisemasse sünnitusikka võimatu hinnata.

Laste saamise kavatsuste juures tuleb arvestada, et elu jooksul muutuvad hoiakud kaalutlevamaks ja isiklike soovidega paremini kohalduvaks. Olulised on ka loodud pere ja partneriga seotud ootused ja nende täitumine. Laps peres tähendab tihti suurt muutust võrreldes ajaga enne last, mistõttu on positiivne kogemus oluline järgmiste laste saamisel ning seda protsessi tuleb vanemahariduse, paarisuhte koolituste, kogukondliku toe ning lapseootusaegsete ja sünnitusjärgsete tugiteenustega toetada. Viimati nimetatuga seonduvalt on Eestis lapseootusaegsete ja sünnitusjärgsete tugiteenuste (sh ämmaemanda koduvisiit, vaimse tervise spetsialisti teenus ja raseduskriisi nõustamine) õigeaegne kättesaadavus ja kvaliteet piirkonniti erinev (Civitta, 2024).

Noorte väärtused seavad ka lastehoiuteenusele tulevikus suuremad ootused. Lastehoiu kättesaadavus ja kvaliteet on Eestis võrreldes teiste Euroopa riikidega

väga head (Eurydice, 2025), kuid need on piirkonniti ebaühtlased. Täiendavalt tasub mõelda vajadusele pakkuda lühiajalist, õhtust ja alla 1,5-aastase lapse hoidu (Viira ja Marksoo, 2024). Taskukohane ja kvaliteetne alusharidus kõigile peredele toetab laste saamist, emade tööturule jäämist ning seeläbi vähendab vaesust ja annab lastele kasvamiseks parema keskkonna. Varajasse lapsepõlve investeerimine on parim viis heaolu tagamiseks (Gietel-Basten jt, 2022).

Arvestades, et esimese lapse saamise kavandamisel on üheks määravaks teguriks päritolupere taust, on tulevaste sündide vaates oluline see, kuidas on kulgenud noorte elu ajal, mil nad ise olid lapsed, kuidas nende endi vanemad said ühendada lapsevanema rolli eneseteostusega ning kuidas neid endid tulevikku astudes on toetatud. Kas (kõrg)haridus, sportimisvõimalused, huvialaringid, vabaaja tegevused, tervislik toit, vaimne tugi ja meditsiiniteenused olid neile kättesaadavad? Kuidas nende vanemad said teadmisi ja tuge laste vaimse tervise, sealhulgas nutiseadmete liigse kasutamise teemal ning kas neile pakuti vajaduse korral spetsialisti abi? Ülevaatamist vajab poliitika, mis toetab noorte sujuvat iseseisvumist ja tööellu lülitumist. Eluasemeturul esinevad takistused noorte ja perede jaoks vajaksid lahendusi. Viimasel ajal on vajadustele vastava eluaseme kättesaadavus muutunud varasemast suuremaks probleemiks, eriti Eesti kahes peamises keskusel ja nende ümbruses (Kährlik ja Pastak, 2023).

Lapsevanemaks saamine muudab elu, mistõttu on selle otsuse kujunemisel oluline nii tajutav olukord ühiskonnas tulevikus laiemalt kui ka igaühe isiklikus elus kitsamalt. Seega loovad suurenev ebakindlus ja kriisid konteksti, mille alusel hinnatakse tulevikuväljavaateid, mis omakorda loob fooni sündimuskavatsuste realiseerumise võimalusele. Sellest lähtuvalt on praegu väga raske oodata suurt positiivset muutust sündimuses, kuid seda olulisem on püüda luua stabiilsus ühiskonnas.

Sündide nihkumine hilisemasse vanusesse

Nagu eelnevalt välja toodud, toetavad mitmed hästi toimivad meetmed järjestikuseid ja kolmandate laste sündi, kuid selle kõrval on esimeste laste sündimine nihkunud järjest hilisemasse vanusesse ja suurenenud on (soovimatu) lastetus. Protsess on jõudnud tasemele, kus saab öelda, et praegu sünnitusea lõpus olevate naiste elu jooksul saadud laste arv on varasematest põlvkondadest väiksem. Sünnituseas on väiksed põlvkonnad, mistõttu on mõju eriti järsk (Tammur, 2024). Samas on esimeste laste sündi hulga keerulisem toetada, sest see on rohkem seotud perepoliitika väliste teguritega.

Juba enne viimaseid kriise oli laste arv naisel 30-ndate eluaastate lõpus jõudnud tasemele, mis ei võimalda tõusta sünnitusea lõpuks varasemate aastakäikudega samaväärseks, sest 40–44-aastaste naiste poolt saadud laste arv ei ole kasvanud samas proportsioonis. Sellele on lisandunud järsk sündimuse vähenemine alates

2022. aastast. Ajal, kus erinevate kriisidega täidetud periood on kestnud juba neli aastat ja nende lõppemise märke veel näha ei ole, on sündimuse vähenemise olukorrast väljatulek raske. Lapse saamine on vähenenud kõigis vanuserühmades. Sündide arvu vähenemine on eriti murettekitav seetõttu, et seda ei saa enam tulla olulisel määral kompenseerima laste sünni edasilükkamine hilisemasse vanusesse (Tammur, 2024).

Murettekitavas olukorras oodatakse riigi aktiivset sekkumist, kuid tegelikud sündimuskäitumise mõjutegurid ei ole alati teadvustatud. Riik panustada lastega perede heaolusse mitmel viisil, luues keskkonna, kus on hea ja lihtne lastega perel toimetada. Ka keerulistel aegadel tuleb stabiilsuse suurendamiseks riske leevendada, näitamaks, et lapsed on riigile olulised. Esimese lapse sünnini jõudmine sõltub mitmest tegurist ja enamikku neist on poliitikaga keeruline mõjutada. Analüüsides tuli ühe mõjutajana siiski välja, et eriti enne esimese lapse saamist pööratakse suurt tähelepanu vanemahüvitise väljateenimise vajadusele (Rootalu ja Vill, 2024; Puur ja Abdullayev, 2024; Praxis, 2009). Seega tuleks kaaluda senise vanemahüvitise väljateenimise perioodi põhimõtete ülevaatamist, kuid teha seda selliselt, et minimeerida võimalust süsteemi vanemahüvitise maksimeerimise eesmärgil kuritarvitada või halvendada nõrgema tööturupositsiooniga naiste tuleviku väljavaatesid ja isesesivust.

Sünnitusea nihkumisega vanemasse ikka kaasnevad viljatusega seotud riskid, mis võivad muuta lapse saamise keerulisemaks. Neid riske sageli nooremas eas ei teadvustata ja nendega seistakse silmitsi alles probleemide ilmnemisel. Viimastel aastatel on sündimus Eestis küll vähenenud, kuid läbitud viljatusravi tsüklite arv on aasta-aastalt kasvanud. Kasvanud on ka kliiniliste raseduste osatähtsus aasta sündidest (Tammur, 2024). Riske saaks ennetada, kui tõsta teadlikkust viljakust vähendavatest teguritest (elustiil, sh ülekaal; vanus jt).

Eesti Naiste Tervise uuringu 2024 (Part jt, 2025) andmetel on kümne aasta võrdluses suurenenud viljatusravi saavate naiste hulk, kes on selle katkestanud (2014. aastal 21% ja 2024. aastal 26%). Viljatusega kaasnevaks ravi katkestamise kõige sagedasemateks põhjusteks on asjaolu, et ravi on emotsionaalselt või kehaliselt liiga koormav. Ning sellest tulenevalt oodatakse viljatusravi ajal rohkem psühholoogilist tuge. Viljatusravi saanud naistest olid ligi pooled vastanutest rahul ning viiendik vastanutest olid rahulolematud. Lastesaamise takistusena nimetati Eesti Naiste Tervise uuringus 2024 ka oma vaimse või füüsilise tervise probleeme, seda rohkem just nooremate hulgas.

Kooliprogrammides on peresuhete ja seksuaalhariduse, sealhulgas viljakuse ja laste saamise teemasid käsitletud ebaühtlase kvaliteediga (Part jt, 2024). Samas on nimetatud teemade käsitlemine koolis vajalik, sest kõik ei pruugi kodus saada vajalikke teadmisi eeskujude puudumise tõttu. Teadlased on välja toonud, et kui haridusprogrammi lisati teadlikkuse suurendamine soovimatu raseduse ja

suguhaiguste ärahoidmise teemadel, oli neil ühiskonnas suur mõju (Gietel-Basten jt, 2022). Nüüd oleks sellele lisaks vaja suurendada teadlikkust reproduktiivtervisega seonduvatel teemadel (sh laste saamine), peresuhete hoidmisest, vanemate vastutuse jagamise korraldamisest, pere- ja soolise vägivalla äratundmisest. Isakande teema analüüsimisel on esile tõusnud laiem probleem isaduse väärtustamisest, puudulik peresuhete hoidmise ja konfliktide lahendamise oskus, sealhulgas teadlikkus vanemakande juriidilistest ja sotsiaalsetest tagajärgedest (Civitta, 2024).

Hariduse teema juures on tõstatunud veel üks probleem: noormeeste vähesem jõudmine kõrghariduseni. Keskhariiduse järgse hariduse omandamises osalevad naised tunduvalt rohkem ja see tekitab sugudevahelise hariduslõhe, mis mõjutab hilisemat partneri leidmise võimalust. Sobiva partneri puudumine on Eesti Naiste tervise uuringu põhjal peamine põhjus, miks 30-aastastel ja vanematel naistel ei ole veel oma last (Part jt, 2025). Selle tulemusena on kaotajateks just mehed: eriti madalamasse sotsiaalsesse klassi kuuluvate meeste hulgas on enam lastetust, kuigi nad soovivad saada sama palju lapsi kui teised rühmad (Tammur, 2024, Tammur, 2019).

Kokkuvõte

Perehüvitiste ja -teenuste süsteemi tõhustamiseks tellitud analüüside eesmärk on tuvastada probleemkohti ning suunata peresõbraliku poliitika kujundamist selliselt, et see toetaks inimesi nende lapse saamise plaanide ja pereloomega seotud soovide realiseerimisel, austades igaühe valikuid, survestamata seejuures kedagi sobimatult ning suurendaks laste heaolu. Lähenemine peab olema kooskõlas rahvusvahelise arusaamaga, mille kohaselt peab igal inimesel olema õigus vabalt ja vastutustundlikult otsustada, kas, millal ja kui palju lapsi saada — ning saada selleks vajalikke teadmisi ja vahendeid (UN, 1994).

Naiste terviseuuringu tulemuselt (Part jt, 2025) saab väita, et põhjused, miks inimesed lapsi saada soovivad, on seotud peamiselt laste kasvatamisest saadava rahulolu ja rõõmuga. Lapsi ei soovita (rohkem) nende saamise ja kasvatamisega seotud raskuste, majandusliku ebakindluse, kuid nooremates vanusrühmades lisandub siia nimekirja ka globaalsed teemad, nagu kliima soojenemine, ülerahvastatus ja sõjaohu. Lihtsalt kohustusele rõhumine inimestele korda ei lähe.

Poliitikaga sündimuse mõjutamisel tuleb esmajärjekorras jälgida, et lähenemisviisid oleksid jätkusuutlikud, et need ei töötaks vastu seatud soolise võrdõiguslikkuse printsiipidele ja ei põhjustaks naiste ühiskondliku positsiooni halvenemist. Ainult demograafiliste probleemide lahendamisele keskenduvad meetmed ei anna pikemas perspektiivis soovitud tulemusi. Laiem eesmärk on kujundada inimkeskne, kultuurilisele ühisosale ja väärtustel tuginev ühiskond, kus ka peale sirguvat põlvkonda neid edasi kannab.

Paljude kehtestatud meetmete mõjususest oleme saanud rääkida alles aastaid hiljem, kuid pikaajalise mõju tõttu on nende rakendamine seda olulisem. Sama põhimõte peab kehtima ka edaspidi. Sündimuse kasvus kiirete tulemuste saamise kohta näiteid arenenud maailmas ei ole, muutused toimuvad aeglaselt ja praegune suund on negatiivne. Arvestades turvalise ja stabiilse keskkonna olulisust laste planeerimisel, on ka aeglase tulemuste saavutamise praegustes tingimustes väljakutse.

Enne lapse saamist soovitakse lõpetada haridustee ja kindlustada endale tööturul positsioon, mille läbi tagada oma perele majanduslik kindlustunne ja eluase. Oluliseks peetakse ka lapse eest vastutamiseks vajaliku küpsuse saavutamist. Tulevikku vaatavalt tuleb arvestada, et lapse saamiseks väärtustavad noored töö ja pereelu kombineerimist soodustavat elukorraldust ning võrdse vanemluse toetamist. See viitab vajadusele kujundada neid hoiakuid nii kogu ühiskonnas kui ka tööandjate seas ning võtta neid väärtusi arvesse meetmete planeerimisel.

Kasutatud kirjandus:

- Arnalds, Á. A., Eydal, G. B., & Gíslason, I. V. (2022). Paid parental leave in Iceland: Increasing gender equality at home and on the labour market. In C. de la Porte, G. B. Eydal, J. Kauko, D. Nohrstedt & P. 't Hart (Eds.), *Successful public policy in the Nordic countries: Cases, lessons, challenges* (pp. 370–387). Oxford University Press.
- Astone, N. M., & Peters, H. E. (2014). Longitudinal influences on men's lives: research from the transition to fatherhood project and beyond. *Fathering*, 12, 161–173.
- Civitta Eesti AS (2024). Analüüs vanemakande süsteemi parandamiseks.
- Eurydice. (2025). *Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe – 2025 Edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gietel-Basten, S., A. Rotkirch, T. Sobotka, (2022). Changing the perspective on low birth rates: why simplistic solutions won't work. *BMJ*.
- Heaolu arengukava 2023–2030. Sotsiaalministeerium.
- Kallaste, E., A. Lang, A. Rentel, K. Kadarik, M. Sõmer (2023). Lastega perele leibkonnapildi ja elukorralduse uuring. Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar.
- Kallaste, E., A. Rentel, L. Kivi (2024). Vanemahüvitist jaganud pere kogemused: kvalitatiivne uuring peredes, kus isa võttis jagatavat vanemahüvitist. Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar.
- Kasearu, K. (2024). Väärtused ja pereväärtused kui alus sündimuskäitumise kujunemiseks. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond, ühiskonnateaduste instituut.
- Kotelchuck, M. (2022). The impact of fatherhood on men's health and development. *Engaged fatherhood for men, families and gender equality: Healthcare, social policy, and work perspectives*, 63-91.
- Kährrik A. ja I. Pastak, (2023) „Access to homeownership in decline—rising housing inequalities for young people in the neoliberal housing market of Tallinn“, *Frontiers in Sustainable Cities* 5.
- Laste õiguste konventsioon (1991). Riigi Teataja II 1996, 16, 56.
- Part, K. A. Larm, L. Lõhmus (2024). Seksuaalharidus koolis ja selle seosed õpilaste teadmiste ja hoiakutega: noorte seksuaaltervise uuringu tulemused. Eesti Arst.
- Part K, M. Laanpere, I. Ringmets, M. Alafrange, M. Eltermaa, M. Hein, K. Kond, K. Paju, G. Tõniste, L. Lõhmus, H. Karro (2025). Eesti naiste tervise uuring 2024: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervishoiuteenuste kasutamine. Uurimisaruanne. Tartu: Tartu Ülikooli naistekliinik ja seksuaaltervise uuringute keskus, 2025.

- Puur, A., M. Gortfelder (2025). Sündimuse suundumused ja seda mõjutavad tegurid. Laste saamise ja kasvatamise toetamine: analüüs ning soovitusel. Sotsiaalministeerium.
- Puur, A., S. Abdullayev (2024). Vanemahüvitis ja sündimus: Eesti vanemahüvitise 2004. a reformi analüüs. Eesti demograafia keskus. Tallinna Ülikool, ühiskonnateaduste instituut.
- Raag, L.-L., A. Olm (2021). Lapse ja vanema õigused. Teoses „Lapsed Eesti ühiskonnas“. Õiguskantsleri Kantselei, 28-31.
- Raid, K. (2024). Perepoliitiliste meetmete süsteem. Vanemahüvitise ja peretoetuste tervikanalüüs. Sotsiaalministeerium.
- Rootalu, K., K. Vill (2024). Rahvaloendus ja sünnid. Statistikaamet, eksperimentaalstatistika.
- Rootalu, K., V. Levenko, K. Vill (2024). Laste arv ja hõive Eestis. Statistikaamet, eksperimentaalstatistika.
- Tammur, A. (2019). Mida edukam mees, seda rohkem lapsi. Statistikaamet.
- Tammur, A. (2024). Suundumised sündimuses ja nende seos perehüvitistega. Vanemahüvitise ja peretoetuste tervikanalüüs. Sotsiaalministeerium.
- Töötukassa (2024). Väikelaste emade töötuna arvelolek lapse isa vanemapuhkuse ajal.
- United Nations. (1994). Programme of Action of the International Conference on Population and Development (ICPD), Cairo, 5–13 September 1994. New York: United Nations.
- Unt, M., K. Aavik, K. Täht (2024). Tallinna Ülikool. RASI. Isapuhkus ja emaduslõiv: Isade vanemahüvitise kasutamise mõju soolisele võrdõiguslikkusele.
- Viira, A. (2024). Majanduslik toimetulek ja laste heaolu. Vanemahüvitise ja peretoetuste tervikanalüüs. Sotsiaalministeerium.
- Viira, A., Ü. Marksoo (2024). Töö ja pereelu ühitamine. Vanemahüvitise ja peretoetuste tervikanalüüs. Sotsiaalministeerium.
- Vörk, A., E.-M. Tiit, M. Karu (2009). Vanemahüvitis: kasutamine ning mõjud tööturu- ja sündimuskäitumisele. 2004–2007. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus PRAXIS.